

Poezia postmodernă. Abordare lingvistică

Beatrice Diana BURCEA

C. N. „Dr. Ioan Meșotă”

Rezumat

Lucrarea propusă vizează o temă de anvergură în lingvistica contemporană. Se încadrează în domeniul amplu al lingvisticii textului literar. Este un studiu de pragmatică și de poetică. Accentul este pus pe enunțarea poetică. Fiind o lucrare de cercetare, demersul lingvistic are în vedere aspecte, precum : voci, deixis, acte de limbaj, discurs, dialogism. În cadrul studiului, aplicația vizează un corpus poetic postmodern românesc. Lucrarea are o turnură interdisciplinară. Se îmbină elemente de filosofie a limbajului cu elemente de lingvistică și de literatură.

Cuvinte cheie

pragmatică, poetică, voci, acte de limbaj, dialogism.

Domeniul vast al lingvisticii textului literar a suscitat, în ultimele decenii, interesul exegeților fascinați de provocarea abordării interdisciplinare.

Dacă, inițial, acest demers amintea de valențele termenului grecesc *atopon*, ulterior, interferența filosofiei limbajului cu lingvistica și, nu în ultimul rând, cu teorii ale comunicării, a consacrat analize pragmatice care au aprofundat și sistematizat cercetarea.

Înțelegerea textului postmodern prin apelul la recuzita lingvisticii, în genere, și a pragmaticii, în speță, nu este întâmplătoare. Însuși „faptul că orice înțelegere este de natură lingvistică” fusese „o afirmație provocatoare” și pentru Gadamer (Gadamer, Hans-Georg, *Adevăr și metodă*, Teora, 2001). „Înțelegerea funcționând în mod esențial prin limbaj”(Cornea, Paul , *Interpretare și raționalitate*, Polirom, Iași, 2006), face ca acesta să dobândească „dimensiunea existențială”, extrapolată de Wittgenstein sau Heidegger, ajungând să „ne vorbească”(Cornea, Paul, op. cit.).

Strategiile enunțative și comunicaționale se insinuează în tehnicile poetice optzeciste, conducând la reconsiderarea statutului receptorului și al mesajului. În acest context literar, poezia actelor de

limbaj, deconstrucția codului poetic, cooperarea lectorului sau discreditarea lui sunt doar câteva aspecte strategice ale poeziciei optzeciste (Cf. Parpală Afana, Emilia, (coord.), *Postmodernismul poetic românesc. O perspectivă semio-pragmatică și cognitivă*, Ed. Universitaria, Craiova, 2011).

În critica de specialitate, s-a subliniat adesea impactul pe care l-au avut considerațiile lui E. Benveniste cu privire la enunțare, - vizând categoria pronumelui personal, deixisul, conectorii, anafora -, ale lui Austin, referitoare la actele de limbaj, - răsfrânte la optzeciști asupra poeziei performative și perlocuționare -, ale lui M. Bahtin asupra dialogismului.

Un studiu sistematic în acest sens a oferit E. Parpală. În spiritul autoarei, ne propunem să realizăm o cercetare aplicată asupra unor strategii poetice care să ilustreze, selectiv, corpusul teoretic menționat: E. Benveniste, J.L. Austin, M. Bahtin.

În „Probleme de lingvistică generală”, E. Benveniste abordează, adesea polemic, noțiuni precum: enunțarea, subiectivitatea limbajului, sistemul pronominal, referința deictică, discursul.

Problema incitantă a pronumelui personal impune, prin filosoful francez, considerații pragmatice, amplificate în enunțare. Categoria persoanei este o noțiune fundamentală și necesară verbului. Dacă, în ceea ce privește primele două persoane, observă existența concomitentă a unei persoane implicate și a unui discurs asupra acelei persoane, în ceea ce privește persoana a treia, pune sub semnul întrebării legitimitatea acestei forme ca „persoană”. Reiese clar din prezentarea riguroasă a lui Benveniste că „forma zisă de persoana a treia” include o indicație de enunț despre cineva sau despre ceva, dar nu raportat la o „persoană” anume. În timp ce „eu” îl desemnează pe cel care vorbește, implicând simultan un enunț pus pe seama lui „eu” („atunci când spun ‘eu’ , nu pot să nu vorbesc despre mine” (Benveniste, Emile, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Ed. Teora, Buc., 2000)), „tu” este desemnat în mod necesar de către „eu”. Mai mult, „tu” nu poate fi conceput în afara unei situații stabilite în funcție de „eu”. Coroborând informațiile, se poate enunța un predicat pentru persoana a treia, însă în afara relației „eu-tu”.

Analizând proprietățile semantice, pragmaticianul observă că eul care spune „eu” generează un „tu” textual. Astfel, „eu” impune atribuirea referinței în virtutea folosirii în discurs.

Pronumele personale favorizează evidențierea subiectivității în limbaj. Lor li se alătură categoria deicticelor. Ceea ce le unește este faptul că se definesc în raport cu instanța discursivă în care se produc, adică în dependență față de „eu”, care se enunță în ele. Domeniul subiectivității se extinde incluzând „tu” și expresia spațio – temporalității.

Filosoful francez a considerat dialogul ca o continuă oscilație între asumarea identității celuilalt și propria identitate. Prin intersubiectivitate, „eu” devine „tu” și invers. În dialog, timpul lingvistic al locutorului este însușit de interlocutor, devenind un bun comun pentru actorii implicați în instanța de discurs.

Considerațiile lui Benveniste au avut un impact major în ceea ce privește lingvistica enunțării. Acest fapt este evidențiat de Maingueneau (Maingueneau, Dominique, *Lingvistică pentru textul literar*, apud E. Parpală, op. cit. 2011), care subliniază că acela care rostește un enunț asumă simultan trei roluri: ca subiect vorbitor, ca locutor / enunțiator, ca locutor / autor.

Analizând decalajul dintre locutorul ca persoană în lume și locutorul ca persoană ce reiese din discurs, E. Parpală a observat că acesta a generat în „noul antropocentrism” (Mușina, Alexandru, „Poezia cotidianului”, în Gh. Crăciun, *Competia continuă. Generația 80 în texte teoretice*, Pitești, Ed. Paralela 45, 1999) o atenție fără precedent asupra ethosului ca activitate enunțiativă. „Întoarcerea autorului” valorifică ludic dialogul dintre „vocile tematizate” în discursul „mai mult sau mai puțin narcisist” (Parpală, E. , op.cit, 2011).

Împărtășim rigurozitatea clasificării propuse de E. Parpală, cu privire la tematizarea ethosului în poezia postmodernă: un enunțiator – o voce; un enunțiator – două voci; polifonia enunțiativă a eului palimpsestic; transgresia metonimică a enunțiatorului spre efectele enunțului.

În virtutea clasificării, observăm că tematizarea enunțiatorului este frecvent valorizată în poezia Martei Petreu: „Moare în Marta în fiecare zi o femeie”

(M. Petreu, *Teze despre singurătate*, 2011: 25) , „În calendare speranța Martei sub semnul lunii: Mă conformez statisticilor oficiale” (M. Petreu, *Statistici de mai*, 2011: 116), „Și Marta – inventariind plauzibile versiuni despre sine” (M. Petreu, *Portrete pentru interior*, 2011: 114).

Alteori, poetul postmodern dramatizează fisura existențială determinată de dilema eului:

Ce vină – întreb – ce vină
Ce lucru abject port totuși în cârcă
De-mi este atât de rău când stau eu însămi cu mine
Ce lucru atroce mă conține [...]
Ce vină mă întreb. E seară. Și toamnă. Care vină?

Nu știu – răspund – nu știu. Sunt singură
Sunt tristă trufașă vie crispată canibală. Programatic
Răul mă ispitește. Eu
Nu – mi sunt mie prieten
(M. Petreu, *Există mecanismul funcționând*, 2011: 280)
Vocile eului se constituie surprinzător în alterități interioare.

Exemplificând polifonia enunțiativă, E. Parpală observă, în „Nouă variațiuni pentru orgă” (N. Danilov), tendința de a deconstrui metaforic eul palimpsestic al enunțiatorului într-o serie de alter-ego-uri, figurate prin lanțul de călugări (care rescriu psaltirea modernă, printre care se află și un Nichita, și un Atichim (prenumele întors al autorului).

Transgresia metonimică a enunțiatorului și efectele enunțului se sprijină pe existența dialogică a subiectului și pe intersubiectivitate, în termenii lui M. Bahtin (Bahtin, Mihail, *Probleme de literatură și estetică*, apud E.Parpală, op. cit.).

Teoreticianul rus a impus conceptul de „adresivitate”, trimițând la orientarea dialogică a discursului (Cf. Parpală, E., op. cit.). Edificator în acest sens este demersul poetic următor:

Dragă cititorule, sunt fericit că am
Ajuns să ne întâlnim două abstracțiuni
Două lumi atât de deprimare fiecare.

(Adrian Alui Gheorghe, *Cititorul este de altă părere*, 2008:235)

Teoria lui J.L.Austin cu privire la actele de vorbire vizează trei componente: locuționară, ilocuționară și perlocuționară.

Pentru postmoderni, scrierea poemului devine un apanaj al spunerii lui, iar gestul scriptural substituie actul locuționar, materializându-l în spațialitatea textuală (Parpală, E., op. cit.). Așa cum observa E. Parpală, „Hârtia poemului”, „mâna care scrie”/ „mașina de scris” sunt izotopii obsesive și reprezentative pentru direcția textualistă a optzecismului poetic românesc. Observăm, în

acest sens, faptul că facerea textului poetic antrenează fervoarea mărturisirii:

Priviți faptele mele cele umile în umbra Verbului
(Numai hârtia poartă amintirea înțelepciunii)

Apropiați-vă:

Sub această tunsoare nefeminină

Stă

Numele – duios anacronism al poemului

Aici se află jocul cu verbele

Și lecția de istorie

A faimei mele”

(M. Petreu, *Prefață*, 2011: 9)

O, rămâi (aici începuse poemul)

Mi-a strigat stema strălucitoare

Haideți oaselor, amintirilor, dragelor,

Hai, mâna mea albă, un tandru, un repede, un sfâșietor poem.

(Mariana Marin, *Ad usum delphini*, 1981: 39)

Despre cum îmi scriu poemele

În lungi după-amieze de toamnă [...]

Și scriu pe hârtia udă cu unul dintre

Cele mai ude creioane ale orașului

(M. Vișniec, *Descrierea poemului*, V, 1982: 85)

Și scriem:

Cartea este coerența istoriei și de aceea

Scriem scriem scriem”

(M. Petreu, *Coerența istoriei*, 2011: 12)

Noi intrăm în carte

și spunem: verbele

aduceți verbele

pentru Cina cea de Taină.

(M. Petreu, *Aduceți verbele*, 2011: 15)

Actele ilocuționare au atras mai mult atenția lui Austin, acesta realizând o clasificare detaliată în acte ilocutorii: verdictive, exercitive, promisive (comisive), comportamentive și expozitive.

Această teorie austiniană a fost nuanțată de John Searle. S-au adus obiecții și acestui punct de vedere, prin aceea că, exceptând cele cinci categorii postulate: asertive, directive, comisive, expresive,

declarative sunt lăsate fără atribuire enunțuri, precum: avertismentele, ofertele, propunerile, apelurile, invocațiile (Armengaud, Françoise, *La pragmatique*, PUF, Paris, 1999, apud Cornea, P., op. cit.). Atât lui Austin, cât și lui Searle, li s-a reproșat omiterea faptului că, în studiul actelor de limbaj, au ignorat funcționarea acestora în procese conversative, implicând deci secvențialitate și interacțiune (Jacques, François, *L'espace logique de l'interlocution. Dialogiques II*, PUF, Paris, 1985, apud Cornea, P., op. cit.).

În textul lui Alexandru Mușina, „Budila-Express”:

c) Ei mi-au spus, sugerat, ordonat:
TREBUIE E NECESAR SE CERE
TREBUIE E NECESAR SE CERE
TREBUIE E NECESAR SE CERE
TREBUIE! (dar eu ... jap!) mi-au spus
E NECE (dar eu ... buf!) SAR
EI

TREBUIE! Mi-au ordonat.

(A. Mușina, *Budila-Express*, 2003: 56)

Se disting mărci ale categoriei directive (sfatul, ordinul). Imperativul este o marcă a conținutului verbal directiv. Enunțul este marcat grafic prin pauză și majuscule. Tectonica izolează, în final, non-persoana. În accepția lui Benveniste (Benveniste, E., op.cit.), este singurul mod posibil de enunțare pentru instanțele discursive care nu trebuie să trimită la ele însele, ci realizează predicția unui proces despre oricine sau despre orice cu excepția instanței înseși. Acest „oricine” sau „orice” poate avea oricând o referință obiectivă.

După J.L.Austin (Austin, J.L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Ed., Paralela 45, Pitești, 2005), „un act ilocutoriu” nu este „performat cu succes dacă un anumit efect nu este produs”. În exemplul menționat, actul perlocuționar este marcat prin supunerea care succede ordinului:

d) „O.K.” am zis

și am îmbătrânit

(A. Mușina, *Budila-Express*, 2003: 56)

În ilocuțiunile interogative, pesimismul este uneori punctat prin repetiție:

Ce vină – mă întreb. E seară. Și toamnă. Care vină?

Nu știu – răspund – nu știu. Sunt singură

Sunt singură

Sunt tristă trufașă vie crispată canibală.

(M.Petreu, *Există mecanismul funcționând*, 2011: 283)

Prin această tematizare a actelor de vorbire, poetica postmodernă inovează radical. Asimilând componente pragmatice, interpretarea textului postmodern lansează o provocare, permițând abordări interdisciplinare.

Teoriile asupra limbajului – Benveniste, Austin, Bahtin – au avut ecou în poetica postmodernă românească, reorientând perspectiva cercetării.

Surse

- Alui Gheorghe, Adrian. (2008). *O dramăla vânătoare. Antologie de poezie (1985-2008)*. Pitești: Editura Paralela 45.
- Marin, Mariana. (1981). *Un război de o sută de ani*. București: Editura Albatros.
- Mușina, Alexandru. (2003). *Poeme alese. 1975-2000*. Brașov: Editura Aula.
- Petreu, Marta. (2011). *Apocalipsa după Marta*. Iași: Editura Polirom.
- Vișniec, Matei. (1982). *Orașul cu un singur locuitor*. București: Editura Albatros.

Bibliografie

- Armengaud, Françoise, *La pragmatique*, PUF, Paris, 1999, în Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Polirom, Iași, 2006.
- Austin, J.L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
- Bahtin, Mihai, *Probleme de literatură și estetică*, trad. de Nicolae Iliescu, București, Editura Univers, în Emilia Parpală, *Postmodernismul poetic românesc. O perspectivă semio-pragmatică și cognitivă*, Craiova, Universitaria, 2011.
- Benveniste, Emile, *Probleme de lingvistică generală*, vol.I, Teora, București, 2000.
- Cornea, Paul, *Interpretare și raționalitate*, Polirom, Iași, 2006.
- Gadamer, Hans-Georg, *Adevăr și metodă*, trad. de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Teora, București, 2001.
- Jacques François, *L'espace logique de l'interlocution. Dialogiques II*, PUF, Paris, 1985, în Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Polirom, Iași, 2006.
- Mainueneau, Dominique, *Lingvistică pentru textul literar*, trad. de Ioana Crina Coroi și Nicoleta Loredana Moroșan, Iași, Institutul European, în Emilia Parpală, *Postmodernismul poetic românesc. O perspectivă semio-pragmatică și cognitivă*, Craiova, Universitaria, 2011.
- Mușina, Alexandru, *Poezia cotidianului*, în Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă. Generația 80 în texte teoretice*, Pitești, Paralela 45, 1999.